

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

שער
שלישי

קובץ
שלשלת האור

היכל
תשיעי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

שמות

(חלק טז — שיחה א)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושתים לבריאה

שנת המאה ועשרים להולדת כ"ק אדמו"ר זי"ע

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2021

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

שמות

לאידך, אע"פ שבכל אחד משני הפירושים יש יתרון, וממילא גם קושי ביחס לפירוש האחר – מכל מקום, כמו שנתבאר כמה פעמים, הפירוש שהובא ראשון הוא קרוב יותר לפשוטו של מקרא⁵ – וטעם הדבר:

(א) בפשטות מסתבר יותר לומר ש"חדש" פירושו "חדש ממש" (מאשר לומר שכיון שענינו של "מלך" הוא "גזירות"^{5*} – אזי חידוש דגזירות חידוש דמלך הוא).

(ב) לפי הפירוש השני – "נתחדשו גזירותיו", על כרחך צריך לפרש את התיבות "אשר לא ידע" – "עשה עצמו כאילו לא ידע", כהסבר הגמרא⁶, וכפי שדייק רש"י כאן וכתב, "ואשר לא ידע, עשה עצמו כאילו לא ידע" [היינו שרש"י מוסיף (ו' החיבור) על לשון הכתוב, "ואשר לא ידע", כדי להדגיש שהפירוש "עשה עצמו כאלו לא ידע"

א. בפירושו על הפסוקי, "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף", העתיק רש"י את התיבות "ויקם מלך חדש" ופירש, "רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו".

והנה, מקורו של פירוש רש"י זה הוא בגמרא², ושם בגמרא נתבאר ההכרח (והמעלה) שבכל אחד משני הפירושים: "מאן דאמר חדש ממש דכתיב חדש ומאן דאמר שנתחדשו גזירותיו דלא כתיב וימת וימלוך". ואע"פ שרש"י מפרש רק פשוטו של מקרא – מכל מקום הביא את שני הפירושים, כי ההכרח שבכל אחד מהם הוא מצד הפשוט; ועפ"ז מובן גם הטעם לכך שהעתיק רש"י מהפסוק גם את התיבות "ויקם מלך"³, אף שלא פירש אלא את התיבה "חדש", כי בתיבת "ויקם" טמון ההכרח לפירוש השני ("דלא כתיב וימלוך"⁴), ובתיבת "מלך" טמון ההכרח לפירוש הראשון.

(5) כי פשוט שמה שמביא רש"י בסדר כזה הוא לא לפי שכן הוא סדרם בגמרא, שהרי רש"י מפרש (ע"פ הסדר ד) פשוטו של כתובים, ובפרט בנדו"ד שאינו כותב שמקורו מרז"ל וכיו"ב.

גם אין לומר ששני הפירושים שונים בפשוטו של מקרא ורק שא"פ לכותבם כאחת, כי אז הו"ל לרש"י להתחיל (כמו בכ"מ) פליגי בה רב ושמואל, וכיו"ב.

(5*) ראה פדש"י מקץ מא, מד.

(6) בסוטה הוא בסתמא, "אשר לא ידע את יוסף דהוה דמי כמאן דלא ידע לי' כלל", אבל בעירובין ובשמו"ר מפורש שהוא רק להמ"ד, שנתחדשו גזירותיו". וראה לקמן בפנים ס"ט.

(7) כג"י ופי' הרא"ם.

(1) פרשתנו א, ח.

(2) עירובין נג, א. סוטה יא, א. וראה שמו"ר פ"א, ח. ועוד.

(3) ועפ"ז מובן שאין לפרש כבמשכיל לדוד כאן, שתרווייהו מדייקים ל' חדש שהו"ל מלך אחר כו'.

(4) אבל בפשש"מ לא קשה שהו"ל, "וימת (וימלוך)", דלמאי נפק"מ. וגם אם הי' נאמר "וימלוך" הי' מובן שמלך "מלך חדש". ולא דמי להכתובים בוישלח לו, לג ואילך, "וימת גו' וימלוך" כי שם מונה המלכים זה אחר זה, "וימת גו' וימלוך תחתיו". ולהעיר שבפרשתנו לפנינו (פסוק ו') נאמר, "וימת יוסף גו' וכל הדור ההוא".

נאמר „חד אמר כו' וחד אמר כו'“, הנה (בכלל) „חד אמר“ הראשון הוא זה ששמו נזכר בגמרא תחלה¹⁰, והשני הוא זה שנזכר לאחריו¹¹.

והנה, בכמה מחלוקות דרב ושמואל בפירוש הכתובים שהובאו בגמרא – ובמיוחד אלו שהובאו בסגנון „חד אמר כו' וחד אמר כו'“ – רואים אנו דרך של „לשיטתו“ אצל כל אחד מהם:

הראשון – רב – נוקט כעיקר את התיבה (או התיבות) הגם שלפי זה אין תוכן הענין מחוור כל-כך, ואילו השני – שמואל – מכריע לפי תוכן הענין¹²

(10) ראה רדב"ז לרמב"ם הל' מעשר שני פ"ו ה"ג): ב"פ"ק דביצה ר"י ור"א ח"א בשני כיסים כו' ופסק רבנו כמ"ד בשני כיסים מחלוקת חדא דסתמא דמילתא כיון שהתלמוד הקדימו דברי ר"י הם. וראה שם עולם (להר"ר מרגליות) בפתיחה פ"ח. ויש לתרץ.

(11) לכאורה יש להקשות ע"ז ממחלוקת הא' דעירובין שם: רב ושמואל חד תני מעברין (בעי"ז) וחד תני מאברין (באל"ף). ובירושלמי שם (פ"ה ה"א) מפורש: רב אמר מאברין ושמואל אמר מעברין. ומכיון שאפושי מחלוקת לא מפשינן בין הבבלי והירושלמי (ובפרט בנדו"ד שבירושלמי מפורש הוא, משא"כ בבבלי), הרי צ"ל שגם להבבלי רב הוא האומר מאברין כו'. אבל עי' ר"ח עירובין שם שמביא מירושלמי: רב תני מעברין ושמואל תני מאברין – ולפי"ז מתאים להסדר שבבבלי*.

(12) ויש לקשר זה עם דעתם וסדרם בלימוד בכלל: ראה ב"ב (קמ"ה, ב): אמר רב כו' כל ימי עני רעים זה בעל גמרא וטוב לב משתה תמיד זה בעל

הוא בהמשך לפירוש השני „שנתחדשו גזירותיו“ הנזכר בסמוך קודם לכן; משא"כ לפי הפירוש הראשון, פירוש התיבות „אשר לא ידע“ (אף) הוא כפשוטו (ולא „עשה עצמו כו'“).

ג) גם את הקושי שישנו לפי הפירוש הראשון, „דלא כתיב וימלוך“, אפשר ליישב: התורה לא באה כאן להשמיענו את דברי הימים של מלכי מצרים, אלא רק להודיע מה ששייך לבני ישראל – שהתענו בגזירות קשות חדשות; ואם כן, אין נוגעים כאן הפרטים של „וימת וימלוך“, כי אם רק התוצאה מכך בשייכות לבני ישראל – שהיה מלך שקם על בני ישראל בגזירות חדשות⁸ („ויקם מלך חדש“)⁹.

ולפיכך הפירוש הראשון קרוב יותר לפשוטו של מקרא.

ב. עפ"ז היה מקום לבאר גם את הטעם לכך שרש"י הביא כאן את שמו של כל מאן דאמר – רב ושמואל [שכן, כמו שנתבאר כבר פעמים רבות, רש"י מזכיר את שמו של בעל המאמר רק אם הדבר מיישב קושי בפירושו המתעורר אצל תלמיד ממוחלח], כי בכך מוסבר טעם מחלוקתם.

[ובהקדים, שבפשוטות צריך לנקוט שבמחלוקות אלו שבהן נזכרו בגמרא תחלה שמות בעלי המאמר ולאחר מכן

(8) להעיר שבחזקוני כאן ובחדא"ג סוטה שם מפרש כן למ"ד שנתחדשו גזרותיו (שקם עליהם לחדש גזירות כו').

(9) אבל מ"מ אי"ז פשוט כ"כ (שלכן הוצרך רש"י להביא פי' השני) שהרי להפי', חדש ממש" סו"ס מתאים יותר ע"פ פשוט"מ הל', וימלוך מלך חדש. ובפרט שממשיך בהכתוב „על מצרים“ ולא „על ישראל“.

(* ואף שבירושלמי שם מביא עוד ב' פלוגות דרב ושמואל דרב תני באלף ושמואל בעין, רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו רב (ראה שינויי נוסחאות לירושלמי שם) תני אידיהו ושמואל תני עידיהו – הרי בירושלמי ברכות (פ"ח ה"ו. ע"ז פ"א ה"ב) שגם שם מביא ג' פלוגות הנ"ל, מביא דרב אמר עידיהו (בעין) ושמואל אידיהו (באלף).

ולכן „חד אמר“ שהכוונה היא „לעשות צרכיו“.

ובאופן אחר – אם לא כן, הרי לאחר שאשת פוטיפר כבר אמרה לו קודם לכן „שכבה עמי“ ו„דברה אל יוסף יום יום גו' לשכב אצלה גו'“, לא היה בא אל הבית („ויבא הביתה“) כאשר „אין איש מאנשי הבית וגו'“. ואם כן מובן שבא כדי „לעשות צרכיו“¹⁸.

ג. (ב) על הפסוק (במגילת אסתר) „מהוודו ועד כוש“ איתא בגמרא¹⁹: „רב ושמואל חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם וחד אמר הודו וכוש גבי הדדי הוו קיימי כשם שמלך על הודו וכוש כך מלך מסוף העולם ועד סופו“²⁰. כיוצא בדבר אתה אומר כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה²¹ רב ושמואל כו“²².

חד מפרש ומדגיש את התיבה „עד“

18 להעיר מתוד"ה לעשות סוטה שם. אבל גם לפירוש התוס' היתרון ב„מלאכתו ממש“ הוא בפ" התיבה מלאכתו גופא (שהוא כפשוטו), ולהפ"י „לעשות צרכיו כו'“, הוא משום שהוציא בל' ביאה „ויבא הביתה“, שההכרח אינו מפ"י תיבת מלאכתו עצמה. וראה חדא"ג שם. וראה באר יצחק בפרש"י וישב שם, שגם מדבריו מוכח שההכרח לפי „לעשות צרכיו כו'“ הוא מתוכן הכתובים.

19 מגילה יא, א.

20 כ"ה בגמרא. ובע"פ „חד אמר הודו בתחלת העולם וכוש בסוף העולם כו' כשם כו' כך מלך בכל העולם כולו“.

21 מ"א ה, ד. ופולגתא זו הובאה ג"כ בסנהדרין כ, ב.

22 ראה מנות הלוי בתחילתו שהביא מהר"ר משה ו' תיבון ומדרש לקח טוב, דלא פליגי במציאות ולכו"ע הודו וכוש כו' בהדי הדדי הוו. ראה הגהת היעב"ץ מגילה שם.

בכתובים¹³, אף שלפי זה פירוש התיבה (או התיבות) אינו מתיישב לגמרי.

לדוגמא¹⁴:

(א) על הפסוק¹⁵ „ויבא הביתה לעשות מלאכתו“, שנאמר לגבי יוסף, איתא בגמרא¹⁶: „רב ושמואל חד אמר לעשות מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו נכנס“:

הראשון מפרש „מלאכתו ממש“ – לפי פירושה הפשוט של התיבה; אבל מהמשך הענין, מזה שהכתוב מוסיף אחר כך „ואין איש מאנשי הבית שם בבית“, משמע, שהכתוב בא להשמיענו בכך מה פירוש „מלאכתו“¹⁷ – מלאכה הדורשת מצב שבו „ואין איש גו'“.

משנה. ולאידך שמואל אמר אין שלום (זכר"ח, יוד) זה הפורש מתלמוד למשנה (חגיגה יו"ד, א. ובפרש"י שם: טעם למשניות להבין כו' ואם יצא מהן ונתן עסקו לגירסת המשנה כו' עיי"ש). ועל שמואל אמרו, טבא חדא פלפלתא ממלי צנא דקר"י (חגיגה שם. יומא פה, ב). וראה שו"ת חות יאיר סי' צד ד"ה והא דק"ל כרב, דמשמע שחילוקם הוא דרב סיני ושמואל עוקר הרים (חריף ומקשה).

13 בשם עולם (אות ג' לח) מפרש שרב נקט בכ"מ פשוטו של מקרא, ושמואל דורש, אבל ע"פ המבואר לקמן בפנים (ס"ח) לכאורה אין לפרש כן. ראה לקמן הערה 58.

14 הובאו כאן (בפנים) רק מהפולגותות שהביא רש"י בפירושו עה"ת (ומג"א) דעת שניהם או דיעה אחת (כדלקמן בפנים ס"ח). אמנם ככה יש לפרש בעוד כמה וכמה מימרות דרב ושמואל גם בפולגותא ממש וגם אלו שאינם רק בפירוש הכתובים. ראה בהמובא בשם עולם שם אות לח.

15 וישב לט, יא.

16 סוטה לו, ב.

17 שבכתוב זה, ולא רק בכדי לבאר המשך הסיפור בהכתובים. ולהעיר מפרש"י שם ד"ה „ויהי כהיום הזה“, ולא הביא בהד"ה גם התיבות „ואין איש גו'“.

ד. (ג) שתי המחלוקות המובאות בגמרא²⁶ לעיל (לפני המחלוקת בפסוק „ויקם מלך חדש” שבפרשתנו): ויהי בימי אמרפל²⁷ רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו ולמה נקרא שמו אמרפל שאמר והפיל לאברהם אבינו בתוך כבשן האש וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו.

לפי פירושן הפשוט של התיבות „וכוש ילד את נמרוד”²⁸, הרי „נמרוד” הוא כרובא דרובא של השמות כאן ובתורה ככלל – שם שאין צורך לחפש לו טעם²⁹ –

ואח”כ, בעת לימוד הכתוב „ויהי בימי אמרפל”, אשר אף שידוע שמדובר בו על נמרוד, מכל מקום התורה מכנה אותו כאן בשם אחר³⁰ – בהכרח לומר ששינוי השם הוא בגלל טעם מיוחד המרומו בשם השונה. ומטעם זה, חד

במלכים נאמר „כי הוא רודה בכל עבר הנהר) ותפסח ועד עזה”, שמשמעו שזהו הפי’ דעבר הנהר (משא”כ בנדר”ד). וראה לשון רש”י מגילה שם „וה”ק כו’ כמו ותפסח ועד עזה” (ובסנהדרין: „וה”ק קרא . . . כנתפסח כו”) שמפרש זה בלשון הכתוב.

אבל להעיר (ע”ד כהנ”ל) שבמחלוקת דהודו וכוש לא הובא בגמ’ המשך הכתוב „שבע ועשרים ומאה מדינה” (משא”כ בהכתוב „כי הוא רודה גו”). וראה מנות הלוי בתחילתו ד”ה „והנראה אלי”. ושם, דלכו”ע שבע ועשרים ומאה מדינה לא הוו כל העולם.

(26) בעירובין שם.

(27) לך יד, א.

(28) נח יוד, ח.

(29) ראה ראב”ע נח שם: אל תבקש טעם לכל השמות כו’. ולהעיר שדרך הפשט של הראב”ע הוא שמפרש פירוש הפשוט של המלות.

(30) ראה רא”ם בפרש”י לך שם.

כפשוטה, מרחק בשטח, וממילא הפשט וההפלאה בדברי הכתוב „מהודו ועד כוש” הם – מקצה אחד (של העולם) ועד לקצהו השני. אבל מאידך, כיון שנאמר בפסוק שלאחר מכן „שבע ועשרים ומאה מדינה”, ובכך נכלל כבר „כל העולם כולו”, צריך לומר, שאין כוונת מש”נ „מהודו ועד כוש” כפירוש הפשוט, מקצה אחד למשנהו²³ (שאם כן, יש כאן כפילות ענין אחד פעמיים²⁴), ולכן „וחד אמר” שכוונת הכתוב היא להדגיש „כשם שמלך על הודו וכוש כן מלך מסוף העולם ועד סופו” – להדגיש את גודל ותוקף המלוכה שלו²⁵.

(23) ראה חדא”ג מגילה שם (ולדבריו הפלוגתא הוא לא מצד פירוש הכתובים עצמם, ורק כיון שלמ”ד השני הודו וכוש גבי הדדי, אי”כ ע”כ לאו כמשמעו קאמר כו’). וראה טו”א מגילה שם ד”ה מכדי כתיב דלמ”ד גבי הדדי קיימא וכשם שמלך כו’ ודאי צ”ל קכו מדינה. וראה לקמן טוף הערה 25.

(24) אבל ראה טו”א שם דמאמר ר”ח בהמשך הגמרא שם „מכדי כתיב מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה ל”ל ש”מ לדרשא” הוא כי ס”ל כמ”ד הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם כו’. אבל מ”מ מ”ד הנ”ל (רב) בעצמו לא אמר זה. (25) היינו שגודל ותוקף המלוכה שלו בכל העולם הי’ כמו התוקף שעל ב’ מדינות זו אצל זו. וי”ל שזוהי כוונת רש”י בפירושו במגילה וסנהדרין שם ד”ה „כשם שמלך כו’”. וראה חדא”ג סנהדרין שם „דנקט אלו ב’ מקומות כו’”. בהגות הבי”ח למגילה שם „דהא דלא פרש”י כלום על כשם שמלך מהודו ועד כוש משום דלשם הוזכר מהודו ועד כוש תחלה ולא זו אף זו קאמר אבל הכא הזכיר תפסח ועזה בסופי’ כו’”.

אבל – א) אי”ז כפי’ פשטות הגמרא „כשם שמלך מהודו כו’ כן מלך”, ב) בגמרא מפורש „כיוצא בדבר אתה אומר” ובאותה הלשון „כשם שמלך כו’ כך מלך כו’”. והטעם שפירש רש”י רק הפלוגתא הבי’ י”ל בפשטות: כיון שבהכתוב

על גבי התחטונה כמו „עליה“ על-גבי „בית“]. ולפיכך, חד אמר „(שני בתים זה לפניו מזה)³⁵ שכפולה בזוגות“.

אבל מצד המשך ותוכן הכתובים, קשה לפרש כפירוש זה „(בתים זה לפניו מזה)³⁶ כפולה בזוגות“ – שהרי דברים אלו של אברהם נאמרו בנוסח של בקשה³⁷: „וישתחו לעם הארץ וגו' וידבר וגו' אם יש את נפשכם (הנה בקשתו היא) לקבור את מתי (בלשון היחיד) מלפני“ (כדי להקל בכך על צער הגדול), ואיך יתיישב הדבר, שביקש בהמשך לכך „ויתן לי גו' המכפלה“ – שמונה קברים³⁸!?

(35) אבל בכ"ז הפי' „בית ועלי' ע"ג" הולם יותר, בתוכנה של „מכפלה“, מהפי' (שה„כפולה“ הוא רק מטעם) „בית לפניו מבית“, כפרשי" עירובין שם.

(36) להעיר שהראב"ע בחיי שרה שם (שמפרש פי' המלות – ראה לעיל הערה 29) פי' „מעה בתוך מערה“ (כפי' הא' זה לפניו מזה). וראה לקו"ש ח"ה ע' 105 שע"ד הפשט לכאורה מתאים יותר לפרש שמכפלה (היינו דבר אחד שיש בו כפילות) הוא „זה לפניו מזה“ שאז שייכים הם אחד להשני בזה שא"א להכנס להמערה הפנימית כ"א ע"י החיצונית, משא"כ במערה ע"ג מערה (כנ"ל בפנים).

אבל ראה גירסת הרא"ם בח"ש שם ובתו"ח עירובין שם „אלא שכפולה בזוגות“ והיינו שהדר ב' מהפי', „שני בתים זה לפניו מזה“.

(37) כג, ז. ח.

(38) ולהעיר שגם להפי' „ב' בתים זה לפניו מזה“ קשה המשך הכתוב „אשר בקצה שדה“, כי – א"א ששניהם יהיו בקצה השדה, ב' מדגיש שטח גדול היפך כוונת אברהם להקטין ערך המערה.

ולאידך: אם נפרש שכפולה בזוגות כפשוטו (לא קברים הראויים לזוגות, כ"א) אדם וחיה כו' (כהמשך הגמרא בעירובין שם, וכ"מ מפרש"י שם ד"ה שכפולה) קשה, שהרי בני חת כו' לא ידעו מזה.

אמר „למה נקרא שמו אמרפל – שאמר והפיל לאברהם כו“.

אמנם, אחר הדיוק בתוכן וענין הכתובים, אשר לאחרי „וכוש ילד את נמרוד“ ממשיכה התורה ומבארת לאלתר את מרידתו בקב"ה³¹ – „הוא החל להיות גבור בארץ, הוא היה גבור ציד לפני ה' על כן יאמר כנמרוד גבור ציד לפני ה'“³² – אזי „וחד אמר“, שאריכות הסיפור באה לבאר למה נקרא בשם נמרוד; משא"כ בכתוב „ויהי בימי אמרפל“, שבו אין התורה ממשיכה ומסבירה בפרט דבר אודותיו (שיוכל להתפרש כטעם לשם „אמרפל“), הרי זהו „שמו“.

ה. ד) „מערת המכפלה³³ רב ושמואל חד אמר שני בתים זה לפניו מזה וחד אמר בית ועליה על גביו בשלמא למאן דאמר זה על גב זה היינו מכפלה אלא למאן דאמר שני בתים זה לפניו מזה מאי מכפלה שכפולה בזוגות“.

וגם כאן אזלי לשיטתייהו: מצד המשמעות הפשוטה של התיבות „מערת המכפלה“ – מערה אחת הכוללת בתוכה כפילות – מתאים הפירוש „כפולה בזוגות“ (שיש בה קברים „כפולים“³⁴) יותר מאשר הפירוש „בית ועליה על גביו“ [ובפרט שבשתי מערות זו על-גבי זו, הרי עקב היותן באדמה, אין המערה העליונה תלויה ועומדת

(31) וגם דמנאו בכ"פ ע' ובאריכות, לא עם שאר אחיו (חזקוני נח שם).

(32) ראה פרש"י שם. וראה חזא"ג עירובין שם. אבל ראה ראב"ע שם.

(33) ח"ש כג, ט.

(34) כפי' הגו"א בפרש"י ח"ש שם.

אין זה מובן: למרות היותו מלך חדש, בודאי ידע אודות מעשי יוסף, אשר הביאו הצלה לכל מצרים ואשר אירעו דור אחד לפני זה⁴⁰;

ובפרט, שפרעה החליט על גזירה זו יחד עם העם במצרים – „ויאמר אל עמו . . . הבה נתחכמה לו” – אשר בודאי היו מצויים ביניהם כמה שהיו בזמן מעשי יוסף וניצלו עלי-ידו; ואם כן, הרי יש הכרח בכל אופן – למאן דאמר זה – לפרש ש„לא ידע” היינו „עשה עצמו כאילו לא ידע”.

ולכן „וחד אמר” שפסוק זה אינו רק כעין מאמר המוסגר (כפי שהוא לשיטת „חד אמר”, שהפסוק בא ליישב איך היה פרעה יכול לגזור גזירות אלו), אלא בכך בא הכתוב לבטא ולהדגיש (בהתאם לתוכן הענין בפסוקים שלאחרי זה) את גודל רשעותו של פרעה אשר התורה מתחילה כאן לספר אודותיה. ומהאי טעמא „וחד אמר” שהיה זה אותו המלך, אלא ש„עשה עצמו כאילו לא ידע” – כיון שבאופן זה בולטת ביותר רשעותו של פרעה (אף שלפי זה פירוש המלות „מלך חדש” – „שנתחדשו גזירותיו” – אינו מחזור כל-כך).

ז. עפ”ז אפשר לבאר מחלוקת נוספת שהביא רש”י בפירושו על התורה בשם רב ושמואל (אף שלפי גרסתנו בגמרא⁴¹ ובמדרש⁴² זוהי מחלוקת בין חכמים אחרים⁴³):

(40) ועוד: כמה דברים שהיו גם בזמן לאח”כ – ראה ויגש מ, כ ואילך: ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה גו’ ואת העם העביר גו’ לחק עד היום הזה גו’ לפרעה לחומש גו’.

(41) סוטה יוד, סע”א.

(42) ב”ר ספנ”ד.

(43) ר’ יהודה ור’ נחמיה. וראה לקמן הערה 51.

ו. ע”פ כל הנ”ל אפשר להסביר גם בנידון דידן:

לכאורה צריך להבין למה הקדים הכתוב את הפרט „ויקם מלך חדש על מצרים”, ולא פתח (תיכף לאחר „ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו גו’” (אשר מחמת כן)) „ויאמר (מלך מצרים) אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו” – דלמאי נפקא-מינה אם היה זה „מלך חדש וגו’” אם לאו?

והביאור בזה בפשטות: כוונת הכתוב היא לסלק תמיהה – איך יתכן שגזר פרעה גזירות מעין אלו על עם יוסף, ובפרט על בני יוסף, לאחר כל הטובות שגמל יוסף עמו ועם ארץ מצרים³⁹? ולפיכך מספרת התורה „ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף”, וממילא שוב אין זה חידוש כל-כך שהיה ביכלתו לגזור גזירות אלו על בני ישראל.

ובשייכות לכך מביא רש”י את שמות בעלי המאמר, רב ושמואל, להורות שהם הולכים לשיטתם, כי הדבר מוסיף הסברה בחילוק שבין שני הפירושים וביתרון שבכל אחד מהם:

„חד אמר” לשיטתו, ופירש את התיבות „ויקם מלך חדש גו’ אשר לא ידע את יוסף” כפשוטן: קם מלך חדש שלא הכיר את יוסף, ולכן גזר את כל הגזירות הללו.

אבל בכללות תוכן וענין הכתובים

וראה בכל הנ”ל (ע”ד ב’ הפירושים וכו’ במערת המכפלה) לקו”ש שם ע’ 105 ואילך, ביאור הפרש”י.

(39) להעיר מדעת רבנו בשמו”ר כאן (אמר להם שוטים אתם כו’).

מאכל"⁴⁹, כדי לעורר את העוברים והשבים לברך את הקב"ה⁵⁰ על כל הטובות הללו⁵¹ (אף שלפי זה התיבה „ויטע" אינה מחוורת כל־כך, ויש צורך בהוכחה שלשון זו נאמרת גם ב„אהל" — „מצינו לשון נטיעה באהלים כו")⁵².

ח. עד כאן — בנוגע למובא בגמרא ובמדרש ב„לשיטתיה" דרב ושמואל. אבל בנוגע לפירוש רש"י על התורה, קשה לומר שזהו הטעם שהביא כאן רש"י את שמותיהם של רב ושמואל

(49) בכ"ר שם: אשל פונדק שאל מה תשאל עיגולא קופר חמר ביעין. וראה לשון רש"י שבהערה שלפנ"ז.

(50) אף שגם להמ"ד פרדס כתב רש"י „להביא ממנו פירות לאורחים בטעודה", הרי פרש"י „ע"י אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה כו"ו" ולמ"ד פרדס פ"י „ויטע אשל" הוא שנטע פרדס כו'.

(51) ביאור הנ"ל י"ל גם בגמרא. אבל עפ"י צ"ע השייכות לבעלי המאמר ר"י ור"נ (ובפרט שבכ"ר שם מפורש שר"י אמר פרדס ור"נ אמר פונדק), שהרי נתבאר כמ"פ (בביאור פרש"י עקב יא, ו. האזינו לב, מג) שזהו גם חילוק השיטות דר"י ור"נ, אלא בהיפך שר"נ מפרש פשוטן של המלות, ור"י — בהתאמה לכללות תוכן המדובר. ראה לקו"ש ח"ע ע' 264.

ועפ"י י"ל שלכן הביא רש"י בהפסוק ויטע אשל רב ושמואל ולא הגירסא הנפוצה בגמרא שלפנינו ובכ"ר ר"י ור"נ, כי לפ"ז הרי מוחלפת שיטתם בכ"י הכתובים. וראה לקו"ש שם ע' 267 (ובהערה 28) עוד שיטה במחלוקת ר"י ור"נ.

(52) עפ"י יש לבאר גם המחלוקת (כ"ב ג, סע"א) בהכתוב (תני ב, ט), „גדול יהי כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון רב ושמואל ואמרי לה ר"י ור"א חד אמר בנין וחי"א בשנים: ד, בנין" הרי זה פירוש הפשוט דתיבת „גדול" דקרא. אבל מצד תוכן הכתוב „כבוד הבית הזה גו' אמר ה' צבאות וגו'" הרי „גדול" בשנים הוא ענין של כבוד (בשייכות ל„ה' צבאות") יותר מגדלות הבנין. ועפ"י מובן מה שבחר רש"י (בחגי שם) בהדיעה רב ושמואל חד אמר כו'.

בפסוק⁴⁴ „ויטע אשל בבאר שבע" פירש רש"י את התיבה „אשל" — „רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסניא וכו כל מיני מאכל"⁴⁵ ומצינו לשון נטיעה באהלים שנאמר כו".

מצד הפירוש הפשוט של התיבות „ויטע אשל", יש לפרש שהיה זה פרדס של פירות⁴⁶, וכך היא שיטת „חד אמר". אבל „וחד אמר" אזיל לשיטתו, שלפי תוכן ומשמעות הכתוב „ויטע אשל בבאר שבע ויקרא בשם ה' אֵל עולם" (כפירוש רש"י: „על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה כו")⁴⁷, מסתבר יותר לומר, שאין מדובר כאן על עצי פרי, אלא על „פונדק לאכסניא" (ששהו בו האורחים משך זמן⁴⁸) וכו „כל מיני

(44) וירא כא, לג.

(45) בדפוסיים שלפנינו, „כל מיני פירות". וכ"ה בחדא"ג סוטה שם מפרש"י. אבל בדפוס ראשון ושני וכר"כ מכת"י רש"י „מאכל". ומש"כ בחדא"ג שלפי פרש"י כאן „וכו כל מיני פירות... ניחא טפי דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן", צ"ע, דהרי ממשיך ברש"י „ומצינו לשון נטיעה באהלים" וא"כ אין צורך לפרש שאשל הוא אילן כפשוטו.

(46) בת"א: ונציב אילנא, ועד"ז בראב"ע. ובתיב"ע (ועד"ז הוא בת"י), ונציב פרדסא וכו' ואתקין בגויי מיכלא ומשקיא וכו'.

(47) דמשמע שזהו לכל הפירושים. וכ"מ בסוטה שם, ראה חדא"ג שם. ובכ"ר שם „על דעתיה דר"נ דאמר אשל פונדוק אברהם ה' מקבל כו". אבל ביפ"ת שם „גם לדעת דאמר פרדס כו' רק ע"ד ר"נ... יכוננו הדברים טפי כו", וכן מוכח בסוטה שם כמ"ש ביפ"ת.

(48) בסוטה שם בפרש"י „פונדק — ללון שם אורחים (וממשיך) ולשון אשל נוטריקון הוא אכילה שתי' לוי' כו".

ועליה על גביו דבר אחר שכפולה בזוגות⁵⁶, ולא כתב „רב ושמואל חד אמר כו”⁵⁷.

ג) וכן בפירושו למגילת אסתר פירש בפשוטו של מקרא כשיטת „וחד אמר”⁵⁸ ולא ציין כלל את דעת „חד אמר”⁵⁹, וכן לא הזכיר את שמו של בעל המימרא – שמואל⁶⁰.

ועל כרחק צריך לומר, שבמקומות שבהם הזכיר רש”י את שמותיהם של רב ושמואל, אין זאת כדי להסביר בכך שהם הולכים לשיטתם הנ”ל, אלא כוונתו לענין של „לשיטתיה” השייך רק למקומות אלו, או לתירוץ קושיא של תלמיד ממולח במקום זה.

56 ביאור פרש”י זה ע”ד הפשט ראה בארוכה לקו”ש ח”ה שיחה ב’ לפ’ ח”ש. 57 אבל ע”פ מה שנתבאר בלקו”ש שם שכוונת רש”י „בית ועלי” ע”ג” הוא לא כפי הגמרא, מובן שאין זה שייך כ”כ לשיטה הנ”ל דרב ושמואל בדרשת הכתוב. וראה שם ע’ 110 דהפי’ הפשוט ד”מכפלה” אינו מתאים להפי’ „כפולה בזוגות”.

58 שזמה מובן דלכאורה אין לפרש מחלוקת רב ושמואל (כב”ש עולם” שבהערה 13) שרב מפרש פשוטן של כתובים ושמואל דורש, דהרי רש”י מפרש לכל לראש פשוטו של מקרא (כדברי רש”י בכ”מ) והביא שם בפשט”מ רק דיעה הב’ (של שמואל) מבלי להקדים „ברותינו דרשו” וכיו”ב. וכן הביא הפי’ בנמרוד בפשט”מ. משא”כ ע”פ המבואר לעיל בפנים הרי גם אופן הלימוד דשמואל – פשטות תוכן הכתוב (או של הענין) – הוא גם בפשט”מ דרש”י.

59 דפשיטא שאין לומר דרש”י פי’ כדיעה זו במג”א כיון דסתם כוותי’ באסתר רבה (פ”א, ד) כמו שכתב בש”ח למג”א שם – דהרי רש”י מפרש פשט”מ ולא מעתיק דברי רז”ל.

60 בדוחק י”ל שרש”י לא העתיק במקומות הנ”ל רב ושמואל, כי ס”ל שמחלוקתם בהנ”ל אינה שייכות לשיטתם בדרך לימוד הכתובים וכ”ו.

(כדי להשמיענו דאזלי לשיטתיהו), כי לפי זה היה לרש”י להזכיר את שמותיהם בכל מקום שבו הביא אחת משיטותיהם;

אך בפועל מצינו, שרק בחלק מן המקומות הנ”ל כתב רש”י „רב ושמואל חד אמר . . וחד אמר” – בפסוק „ויבא הביתה לעשות מלאכתו” ובפרשתנו; משא”כ בשאר המקומות:

א) בפרשת נח, לגבי נמרוד, בפירושו על הפסוק „להיות גבור” פירש „להמריד כל העולם על הקב”ה” [וחידוש זה (דלא כאופן הביטוי הרגיל של „גבורה” בפשוטו של מקרא בכל מקום), שמשמעות „גבורה” כאן היא „להמריד”, מקורו^{52*} בשם נמרוד⁵³], ובפרשת לך-לך כתב לגבי „אמרפל”,

הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש”⁵⁴ (ומשמע ש, נמרוד שמו”⁵⁵) – ולא ציין שדברים אלו אמר רב, ודברים אלו – שמואל.

ב) על הפסוק „מערת המכפלה” הביא את שתי הדעות ביחד – „בית

^{52*} ובבראשית ו, ד, דפרש”י „הגבורים, להמריד במקום” כי בא בקשר ל „הנפילים”, וגם אח”כ „אנשי השם” – עיי”ש בפרש”י.

53 ובפסוק ט’ שם פרש”י „ומטען למרוד במקום כו”’, „ומתכוון למרוד בו כו”’.

54 וראה מפרשי רש”י בפ’ נח ולך שם.

55 ואין להקשות דלפ”ו פי’ רש”י דלא כב’ הדעות בפשט”מ (שבי השמות יש עליהם טעם) – כי מצינו ע”ד כ”מ בפשט”מ, ולדוגמא: בשם יעקב, שהוא מטעם ע”ש וידו אוזחת בעקב עשו גו’ (תולדות כה, כו ובפרש”י. ובפרש”י וישלח לב, כט: יעקב כו’ שהברכות באו לך בעקבה ורמ”); ישראל כי שרית עם אלקים ואנשים (וישלח שם ובפרש”י. וראה פרש”י וישלח לה, יוד). וראה לך יז, ה ובפרש”י (בשם אברם ואברהם). שם, טו ובפרש”י (בשם שרי שרה).

ט. והביאור בזה בנידון דידן:

מה שנאמר „ויקם מלך חדש גוי“ – בפשטות – בא להדגיש שסיבת „הבה נתחכמה לו גוי“ היא הרשעות של מלך מצרים (ועמו), שהרי גם למאן דאמר „חדש ממש“ אין לומר ש„לא ידע את יוסף“ פירושו שלא ידע ולא שמע על-דבר מעשה יוסף⁶¹, שהציל את מצרים כולה, כנ”ל⁶².

והחשש שהעלה „הנה עם בני ישראל גוי פן ירבה גוי ונלחם בנו גוי“ – מבין גם בן חמש למקרא שאין לו כל יסוד, כי טבע בני אדם הוא⁶³ שלא לגמול רעה תחת טובה,

– וכפי שלמדנו כבר לגבי אברהם ואבימלך⁶⁴, שעבור הטובה שעשה אבימלך לאברהם (באמרו „הנה ארצי לפניך“⁶⁵) נשבע אברהם לעשות טוב וחסד, ולא לאבימלך בלבד אלא גם „לניני ולנכדי . . ועם הארץ“ –

וכן גם בנידון דידן: מאחר שבני ישראל ידעו על-דבר הנהגתו הטובה של פרעה מלך מצרים עם יוסף ובני ישראל – שחילץ את יוסף מבית

61 ראה משכיל לדוד כאן בפ” השני שמלשון רש”י משמע שעשה עצמו כאילו לא ידע אתי” גם לפי הא, אבל ההסברה שלו בתיבת „חדש“ בפרש”י אינה ע”ד הפשט. וראה עץ יוסף לע”י סוטה שם.

62 ראה שמו”ר שם (תנחומא כאן ה) עד עכשיו משלהם אנו אוכלים והאיך נזדווג להם אילולי יוסף לא היינו חיים. וראה זח”ב (ז, א) אשר לא ידע את יוסף כו. לק”ט ומדרש הגדול כאן.

63 ראה מקץ מד, ד. ולהעיר מפרש”י נח יא, ה.
64 וירא כא, כג.
65 פרש”י שם.

הסוהר, עשהו למשנה למלך, ובאופן של „ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו“⁶⁶, ולאחר מכן, ע”פ ציווי פרעה, הושיב יוסף את בני ישראל במיטב הארץ, בארץ גושן⁶⁷ – הרי פשיטא שמלך מצרים ועמו הבינו שבני ישראל, אפילו בדור שלאחרי זה, לא יגמלו על כך רעה. וממילא ברור שחששו ומוראו „פן ירבה גוי“ היו רק אמתלא, וסיבת הגזירה היתה מצד רשעות.

אלא שכאן עולה השאלה: מה היה עיקר רשעותו של פרעה, האם בין אדם למקום – לגבי הקב”ה, או (בעיקר) בין אדם לחבירו – לגבי בני ישראל?

והדבר מתבאר (ברמז) ע”י הודעת רש”י ששתי דעות אלו הן דעות רב ושמואל. וכדלקמן.

י. איתא בגמרא⁶⁸: הלכתא „כרב באיסורי וכשמואל בדיני (בממונא)“. וביארו ראשונים⁶⁹ את הטעם שבדבר: אע”פ שגם רב פסק בעניני ממונות, וגם שמואל עסק באיסור והיתר, מכל מקום, „שמואל היה רגיל תמיד לפסוק דינין (דיני ממונות) ולכן היה מדקדק בהן (יותר) ויורד לעומקן ומשכיל על כל דבר אמת (כי עסק בעיקר בהם), וכן רב היה רגיל לדקדק בהוראת איסור והיתר לכך סמכו על הוראותיו לעניני איסור והיתר“⁷⁰.

החילוק בין „איסורי“ ובין „דיני“ (ממונא) הוא, ש„איסור והיתר“ הם

66 מקץ מא, מד.

67 ויגש מז, ו. יא.

68 בכורות מט, ב. וש”נ.

69 רא”ש ב”ק פ”ד ס”ד.

70 ראה שו”ת חות יאיר ס’ צד.

ואילו לפי הפירוש „מלך חדש – חדש ממש“, אשר לא לו חלק יעקב כבוד מלכות, ולא את מלכותו ושליטתו קבלו בני ישראל עליהם בבואם למצרים (ואין זאת אלא שנעשה מלך בעת שבני ישראל עדיין היו במצרים, אך הם לא באו לגבולו ומלכותו וקבלו עליהם מלכותו ושליטתו) – הרי לא היתה בידו כל אמתלא כלפי שמיא להצדיק את גזירותיו על בני ישראל.

משא"כ כלפי בני ישראל, בין אדם לחבירו, אין הרשעות גדולה כל-כך, להיותו „מלך חדש“ שלא קיבל טובות מיוסף.

ולפי זה מובן, שכיון שהכתוב מדגיש את רשעותו של פרעה – הנה רב, שמצד ענינו (כנ"ל) מפרש שרשעות זו היא בעניני „בין אדם למקום“, צריך לפרש כאן „חדש ממש“, ואזי ממילא יש כאן רשעות גדולה יותר כלפי המקום; משא"כ שמואל שעיקר עסקיו היו בדיני ממונות – „בין אדם לחבירו“ – מפרש שהיה זה אותו המלך אלא ש„נתחדשו גזרותיו“, כנ"ל.

יב. ע"פ הנ"ל יובן הטעם שהזכיר רש"י את שמותיהם של רב ושמואל גם בשתי המחלוקות דלעיל:

בפרשת וישב כוונת הכתוב היא לבטא ולהדגיש את צדקת יוסף, הן קודם הפסוק „ויבא הביתה גו“ שבהמשך הסיפור⁷⁵; „ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו גו' ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה גו'“;

ענינים שבין אדם למקום, ואילו דיני ממונות כוללים (בעיקר) ענינים שבין אדם לחבירו.

ולכן, כאשר הנידון היה ענין שיכולה להיות לו שייכות גם ל„בין אדם למקום“ וגם ל„בין אדם לחבירו“, נטה רב לפרשו כפי שהוא מצד „איסורי“ – בין אדם למקום, ושמואל – כפי שהוא מצד „ממונא“, בין אדם לחבירו.

יא. ובנידון דידן:

לפי הפירוש ש„מלך חדש“ אין משמעו „חדש ממש“, אלא היה זה אותו המלך, הרי הרשעות שבין אדם למקום אינה גדולה כל-כך [כי היתה בידו אמתלא כלפי שמיא – דכיון שיעקב אבינו חלק לו כבוד מלכות (הן בכניסתו והן ביציאתו)⁷¹, התייחס אליו כאל מלך, וקיבל עליו את שליטתו⁷², ממילא יש בידו רשות משמים, לפי דעתו, לשלוט כפי חפצו].

משא"כ מצד בין אדם לחבירו – בשייכות לבני ישראל ובפרט לבני יוסף – אין בכח אמתלא זו להצדיק את הגזירות, מאחר שזהו אותו המלך שחברו (יוסף) עשה עמו טוב וחסד רבים כל-כך⁷³, וממילא הרשעות שבין אדם לחבירו היא כמידה גדולה יותר⁷⁴.

(71) ויגש מז, ז (ובפרש"י). יו"ד (ובפרש"י).

(72) ונהנו ממנו שנתן להם לישב בארץ גושן טוב ארץ מצרים.

(73) ובפרט הנ"ל דס"פ ויגש (הובא בהערה

(40).

(74) ראה בהמצויין בהערה 62. וראה מדרש שהובא בבחי' כאן „אשר לא ידע את יוסף כל הכופר בטובתו של חבירו כו“ (וראה תו"ש כאן

אות פח), ומסיים בבחי' „והמדרש הזה נוטה למי שאומר נתחדשו גזרותיו“.

(75) לט, ד ואילך.

לאידך, בפירוש „ויטע כו' פרדס להביא ממנו פירות כו'” מודגש יותר „בין אדם למקום”, שהרי נוסף כאן גם ענין שבין אדם למקום אצל אברהם עצמו, במכיל־שכן ממשנ⁷⁸, ויבא⁷⁹ קין מפרי האדמה מנחה להוי”.

ולכן הזכיר שם רש”י את שמותיהם של בעלי המימרות, ובחר דוקא הגירסא „רב ושמואל”, ולא כבגירסא (לפנינו) בגמרא – ר' יהודה ור' נחמיה⁷⁹, כי הדבר נותן הסברה בטעם וביתרון אשר לכל אחד מן הפירושים⁸⁰.

יד. ההוראה מפירוש רש”י זה בימינו אלה:

ישנם הטוענים אשר „אחות לנו בבית המלך”, ידיד ותיק או ידיד חדש, וממילא אם הוא גוזר גזירה ח'ו, בני ישראל אינם צריכים להבהל, ואף שהיא היפך התורה עליהם לקיימה.

ומה שע”י כך הרי אנו עבדים לפרעה לבנות את פיתום ואת רעמסס – תמורת היותנו עבדי הוי” ע”י לימוד תורה בהתמדה ושקידה וקיום המצוות בהידור ו„בכל דרכיך דעהו” –

הרי חיים אנו במצרים ובמיטב הארץ – עלינו לוותר ולהכנע.

יש לדעת, שאין כל נפקא־מינה אם

„ותשא אשת אדוניו גו' וימאן ויאמר גו' ואיך אעשה הרעה הגדולה גו' ויהי כדברה גו' יום ולא שמע אליה גו'”; והן לאחר מכן, כאשר מסופר בתורה כיצד עקר יוסף עצמו ונמלט מאשת פוטיפר – ובזה יש מחלוקת בפשט הכתוב „ויבא הביתה לעשות מלאכתו”, אם הכוונה היא „מלאכתו ממש” או „לעשות צרכיו עמה”:

לשיטת רב, כיון שעיקר ענינו הוא להתייחס לענינים שבין אדם למקום ולהדגישם, צריך לומר שהכוונה היא „מלאכתו ממש”, ולא „לעשות צרכיו עמה” (כדמשמע מהוספת הכתוב „ואין איש מאנשי הבית וגו'”), כי אם כן, היה פירוש הדבר איסור כלפי שמיא⁷⁶;

ואילו לשיטת שמואל, שענינו הוא בעיקר להדגיש את צד הממונא – בין אדם לחבירו – יומתק הטעם אשר „ויבא .. לעשות צרכיו עמה” דוקא כאשר „אין איש מאנשי הבית שם בבית”, כי באופן זה לא היתה בכך פגיעה „בין אדם לחבירו” – בשעבודו לפוטיפר בענין „ויפקדהו על ביתו”.

יג. „אשל רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני מאכל כו'”:

מצד „בין אדם לחברו”, פשוט „פונדק לאכסניא ובו כל מיני מאכל” הוא טובה גדולה יותר מאשר „פרדס” של פירות בלבד⁷⁷;

(76) וגם לפני² אמר „ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחסאתי לאלקים”. וראה אברבנאל כאן.

(77) להעיר שגם בהפסוקים לפני² בין אברהם

ואבימלך מודגש החסד והטוב – שבין אדם לחבירו, וכנ”ל.

(78) בראשית ד, ג.

(79) וראה לעיל הערה 51.

(80) כעין זה יש לבאר בהפלוגתא (דלעיל הערה 52) ד„גדול יהי כבוד הבית הזה”, בבנין „או „בשנים”: גדול הבנין מורה יותר על גודל התפשטות והשראת השכינה, המשכת קדושה יתירה למטה; בשנים: שהי נמצא זמן ארוך יותר אצל בני”ע. ועצ”ע.

הנה „המילדות העבריות“ התייצבו כנגד הגזירה ועשו את כל הדרוש על־מנת שיולדו ילדים יהודיים, ושהם יקבלו את החינוך היהודי הראוי.

ומה שיש לעשות בדרך הטבע – להשתדל ולהתדבר עם הגויים וכדומה – צריך להיות בדרך שבה משה רבינו דיבר עם פרעה: הוא אמנם חלק לו את הכבוד המגיע⁸⁶, אך „מטה האלקים בידו“⁸⁷, בגאון יעקב ובתוקף יהודי אלקי, שלא בנמיכות הרוח מפני הגוי, ופשיטא – מבלי לבקש להסתיר את יהדותו.

ועיי הנהגה זו, שלא להתחשב בגזירות המדינה שאינן בהתאם לדרישת היהדות, ולהתמסר בשלימות עבור החינוך הקדוש של כל ילדי ישראל – יקומו צבאות ה', יהודים בריאים ושלמים בגשמיות וברוחניות גם יחד, והדבר יביא את הגאולה⁸⁸ האמיתית והשלימה של כלל ישראל ע"י משיח צדקנו בקרוב ממש.

(משיחת ש"פ שנוות תשל"ו)

מדובר ב„מלך חדש“ או במלך ותיק, אם דיבורו הוא בסגנון זה או בסגנון אחר; אם רק מלך הוא במצרים – „שמצירין לישראל“⁸¹ (לעניני יהדות) – הרי זה „הבה נתחכמה לו“ של היצר הרע, ו„חטא לַאֲמִיּוֹת – חטאת“⁸².

צריכה ומוכרחת להתקיים הנהגתן של „המילדות העבריות“ בגלות מצרים: לעשות את היפך גזירת פרעה „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון“⁸³,

אשר תוכנה הוא, כפי שנתבאר פעמים רבות⁸⁴, להשליכם ולהשקיעם בענינים שהם העבודה זרה של מצרים (כידוע⁸⁵, שהיאור היה העבודה־זרה של מצרים), משרות של ממון וכיוצא בזה, עד אשר רח"ל „מטביעים“ הם בענינים אלו לא רק את הגוף היהודי, אלא גם את הנשמה היהודית; וכן גם הציווי „וכל הבת תחיון“, שהיה חלק מן הגזירה: להחיותם ולגדלם ברוח ובאורח־החיים של מצרים – „מצירין לישראל“ –

12

(81) ב"ר פט"ז, ד.

(82) משלי יד, לד. ב"ב י, ב. תניא פ"א.

(83) פרשתנו א, כב.

(84) ראה לקו"ש ח"א ע' 111 ואילך. לקמן

ע' 14.

(85) פרש"י וארא ז, יז.

(86) פרש"י וארא ו, יג. בא יא, ח.

(87) פרשתנו ד, כ.

(88) וכמו בגלות מצרים שבשכר נשים

צדקניות כו' נגאלו ישראל ממצרים (סוטה יא, ב).

